İSTANBUL HİPODROMU'NDAKİ (ATMEYDANI) OBELİSK'İN (DİKİLİTAŞ) KAİDESİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Feride İmrana ALTUN¹

Özet

İstanbul'da bugün Sultanahmet'e bulunan Atmeydanı'nda, Doğu Roma döneminde Hipodrom yer alıyordu. Hipodrom, Roma toplumu için önemli bir sosyal yaşam alanıydı. Farklı renkteki takımlar, birbirleriyle kıyasıya yarışıyorlardı. Bu yarışları, imparator ailesi özel locada yani *kathisma*dan izliyorlardı. Soylular ve halk kendilerine ait bölümde yarışları takip edebiliyorlardı. Hipodromun *spinasında* Obelisk (Dikilitaş), Burmalı Sütun (Yılanlı Sütun) ve Örmeye Sütun bulunuyordu. Makale kapsamında tanıtılmaya çalışılan Obelisk (Dikilitaş), Mısır Firavunu III. Thutmosis 'in (MÖ 15. yüzyıl) Karnak'taki Amon-Ra Tapınağına dikilmiştir. Obelisk, Karnak'tan alınarak, İmparator Konstantinos'un emriyle İskenderiye'ye gönderilmiştir. İmparator Iuliana Apostata, 361-362 yıllarında obeliskin İstanbul'a gönderilmesini istemiş, sonrasında I. Theodosios döneminde Vali Proklos'un yardımıyla Hipodromun spinasına dikilmiştir. Obelisk (Dikilitaş) dikdörtgen bir kaidenin üzerinde yükselmektedir. Kaidenin her yüzeyinde imparator I. Theodosios, oğulları Arkadios, Honorios ve Batı Roma İmparatoru II. Valentinianus' la birlikte yarışları izlerken gösterilmiştir. Çalışma kapsamında sadece Obelisk 'in (Dikilitaş) üzerinde durularak tanıtılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Sözcükler: İstanbul, Atmeydanı, Hipodrom, Obelisk (Dikilitaş), I. Theodosios

AN EVALUATION ON THE BASE OF OBELISK (DİKİLİTAŞ) IN ISTANBUL HIPPODROME (ATMEYDANI)

Abstract

In Atmeydanı, which is located today in Sultanahmet in Istanbul, the Hippodrome was located in the Eastern Roman period. Hippodrome was an important social life for Roman society. Teams of different colors were competing fiercely with each other. The emperor's were watching these races with his family in a private lodge (know as *kathisma*). The nobles and the public could follow the competing in their own section. The spin of the hippodrome had obelisk (Dikilitaş), Twisted Column (Yılanlı Sütun) and a Knitted Column. The Obelisk (Dikilitaş), which is tried to introduced within the scope of this article, is the Egyptian Pharaoh III. Thutmosis (15th century BC) was erected in the Amon-Ra Temple in Karnak. The Obelisk (Dikilitaş) was taken from Karnak and send to Alexandria on the orders of the emperor Constantine. Emperor Iuliana Apostata asked to sent to Istanbul in the years 361-362, and then, during the reign of Theodosios I, with the help of the Governor Proklos, it was erected on the spin of the Hippodrome. On every surface of the pedestal, the emperor Theodosius I is shown watching races with his sons Arkadius, Honorios and Western Roman Emperor Valentinianus. Within the scope of the study, only base of Obelisk (Dikilitaş) is emphasized and introduced.

Keywords: İstanbul, Atmeydanı, Hippodrome, Obelisk (Dikilitaş), Theodosios I

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi, Sanat Tarihi Bölümü Batı ve Çağdaş Sanat Tarihi ABD, e: posta: faltun@bandirma.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2709-6033

GİRİŞ

İstanbul'da Sultanahmet'e bulunan Atmeydanı'nda, Doğu Roma döneminde Hipodrom yer alıyordu. Hipodromun kentin sosyal yaşamında önemli bir rolü vardı. Halkın büyük ilgi gösterdiği araba yarışları burada yapıyordu. Hipodromda Mavi, Yeşil, Kırmızı ve Beyaz renkteki takımlar birbirleriyle yarışıyorlardı. Ayrıca kimi İmparatorluk törenleri burada yapılırdı. Örneğin, tahta çıkacak olan imparator kalkan üzerinde havaya kaldırılırdı (Altun, 2015: 120).

Yarışçılar arasında en ünlü olanı I. Anastasios (MS 491-518) zamanında yaşamış Yeşillerin sürücüsü Porphyrius'tur. Porphyrius'un heykelleri yapılmış ve hipodroma dikilmiştir. Günümüzde İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde bu ünlü yarışçının iki heykeline ait kaideler görülebilmektedir. 532 yılındaki Nika Ayaklanması, İmparator Iustinianos'un (MS 527-565) komutanlarından Belisarius tarafından burada bastırılmış ve yaklaşık otuz iki bin kişi bu ayaklanmada öldürülmüştür.

Hipodromun spinasında Obelisk (Dikilitaş), Burmalı Sütun (Yılanlı Sütun) ve Örme Sütun bulunmakta ve bugün orijinal yerlerinde durmaktadır. Makale kapsamında sadece Obelisk'in (Dikilitaş) kaidesi üzerinde durulup sanat tarihi içinde bir değerlendirme yapılacaktır. Çalışmamızda hipodromun yapılışı, *spinasındaki* eserlere kısaca değindikten sonra Obelisk'in (Dikilitaş) üzerinde yükseldiği kaidesi detaylı bir şekilde anlatılacaktır. MS 390 yılına tarihlenen bu eseri daha iyi kavraya bilmek için Geç Roma Döneminin siyasal hayatına da bakmak gerekmektedir.

Geç Roma Döneminin Siyasal Hayatı

Geç Roma Döneminin siyasal hayatına bakıldığında, imparator Diokletianus'un tahta çıkışından I. Theodosios'un ölümüne kadar (284-395) Roma İmparatorluğu, içerideki rakiplerle mücadele eden, aynı zamanda İmparatorluğunun sınırlarını düşmanlara karşı savunan İmparatorlar tarafından yönetilmiştir (Mitchell, 2016: 77).

İmparator Marcus Aurelius Carus (MS 282-284) ölümünden sonra, Bithynia'nın merkezi Nicomedia'da (İzmit) askeri konseyi kendi aralarında Diokletianus'u 20 Kasım 284 'de Augustus olarak seçmişlerdi (Gregory, 2008: 42; Mitchell, 2016: 70).

Diokletianus (284-305), tahta geçtikten sonra, iktidarını istikrarlı hale getirmek için imparatorluğu Dörtlü İdare, Tetraşi (Tetrarchia) sistemi ile yönetmeye karar verdi. Diokletianus, daha önce de bilinen, müşterek hükümdarlık sistemine dayanarak, iki Augustus ve iki Sezardan oluşan dört başlı bir hükümdarlık sistemini uyguladı. Augustuslardan biri devletin doğu, diğeri batı yarısını yönetecekti (Ostrogorsky, 2011: 31). Augustusların istifalarından sonra Sezarlar bunların yerini alacak, yeni bir çift Sezarın seçilmesiyle Tetrachia'nın devamını sağlayacaktı.

Diokletianus, doğunun Sezarı olarak Galerius'u atadı. Batının Augustusu Maximianus, Sezarı ise Konstantinos Khlorus oldu. Her bir imparator, devletin bir bölümünden sorumluydu. Konstantinos Kuzeybatıda (Galya ve Britanya), Maximianus İtalya ve Kuzey Afrika'da, Diokletianus Balkanlar ve Anadolu'da, Galerius ise Doğuda etkiliydi (Gregory, 2008: 43).

Diokletianus, 305 yılında ilk tetrarchiyı sonlandırdı. O ve Maximianus görevlerinden ayrıldılar. Onların yerine Sezarları Galerius ve Konstantios Khlorus Augustus oldular. Boşalan Sezarlar için Maximinus Daia ve Severus seçilmişti.

Konstantios Khlorus, 25 Temmuz 306'da aniden ölünce, askeri birlikler, oğlu Konstantinos'u Augustos ilan ettiler. Galerius anlaşılmaya giderek Konstantinos Sezar, Severus ise Augustus ilan edildi. Ne var ki, Roma'da Maximianus'un oğlu Maxentius Sezar ilan edilmişti. Severus, 307 yılında öldü. Galerius, 308 yılında Batının Augustu olarak Licinius tayin edilmesini sağladı. Doğunun Sezarı, Maximinus Daia, Batının Sezarı ise Konstantinos olacaktı (Gregory, 2008: 55-57; Mitchell, 2016: 89).

311'de Galerius ölünce, Tetrarchia arasındaki iş birliği tamamen ortadan kalktı. Maximinus Daia, Galerius'un topraklarına göz koydu. Licinius tarafından engellendi. Maximinus Daia, Maxentius ile bir ortaklık kurarken, Licinius ve Konstantinos onların karşısında durdular (Gregory, 2008: 57).

Konstantinos, 312 yılında Maxentius'a karşı Milvian Köprüsü² Savaşında başarı kazandı. 313 yılında Konstantinos ve Licinius Milano'da iki imparator olarak buluştu. Milano Fermanını yayınlarak herkese dini tolerans sözü vererek, Hristiyan kilisesine hareket özgürlüğü tanımış oluyordu (Gregory, 2008: 59).

324'te Konstantinos Licinius'u yenerek, bölünmemiş Roma İmparatorluğunun hükümdarı oldu. Yaklaşık on üç yıl sonra 337 yılında Nikomedia'da (İzmit) öldü. Konstantinos'un ölümünden sonra oğulların hükümdarlığı dönemi yaşanmıştır. II. Konstantinos (337-340), Konstans (337-350), II. Konstantius (337-361) (Gregory, 2008: 75-78; Koch, 2008; Mitchell, 2016: 99, 103-109).

361-363 yılları arasında hüküm süren Roma İmparatoru Iulianus Apostata (Dönek) pagan dinine sahip çıkarak, Hristiyanlığa ve ona inanlara karşı savaşmıştır (Mitchell, 2016: 109-118). Iulianus'un ölümünden sonra askerler Nikaeia'da (İznik) kumandan Flavius Valentinianus'u (I. Valentinianus) imparator ilan ettiler, İmparator, kardeşi Valens'i yardımcı imparator olarak seçti. I. Valentinianus Trakya'da Gotlarla savaştı. 371 yılında İran sınırına yöneldi ancak, 375 yılında inme sonucunda hayatını kaybetti (Gregory, 2008: 86; Ostrogorsky, 2011: 48; Mitchell, 2016: 118-126). İmparatorluğun batısını oğulları Gratianus ve II. Valentinianus'a bıraktı. 377 yılında Gotlar ayaklanarak Trakya'daki Roma topraklarını yağmaladılar. Valens, 378 yılında Gotlarla yaptığı Hadrianopolis (Edirne) Savaşında yenilerek öldü. Bu savaştan sonra Gratianus tek başına imparator oldu. Ancak imparatorluğu tek başına yönetemeyeceğini düşünerek general I. Theodosios'u 379'da eş imparator ilan etti. I. Theodosios, 3 Ekim 382 yılında Gotlarla anlaşma yaptı. Antlaşmaya göre, Gotlar, orduda görev alma karşılığında Roma topraklarına yerleşebileceklerdi. Bu dönemde doğuda Sasanilerle barış yapıldı (Gregory ve Cutler, 1991: 2050-2051; Gregory, 2008: 92). 383 'de İspanyol subay Magnus Maximus'un önderliğinde çıkan isyan sonucunda Gratianus öldürüldü. II. Valentinianus hala imparatordu. I. Theodosios Magnus Maximus'a karşı onu korumaya aldı. Magnus Maximus İtalya'ya II. Valentinianus'a ait bölgeye

² Milvian Köprüsü; Tiber ırmağı üzerindeki köprü, Roma'ya 3 km uzaklıktadır (Gregory ve Cutler, 1991: 1375).

saldırınca I. Theodosios 388 yılında onu yendi. II. Valentinianus' un kız kardeşi Galla ile evlendi (ikinci eşi). Böylelikle tüm Roma'nın hâkimi olmuştu (Gregory, 2008:95; Mitchell, 2016: 127-134). I.Theodosios 391 yılında İtalya'dan Konstantinopolis'e döndü. II. Valentinianus'un Maximus'u yenmesinde yardımcı olan Arbagastus'un himayesine verdi. Ancak bir zaman sonra II. Valentinianus öldü. Eugenius imparator ilan edildi. 394 yılında Büyük Theodosios onlarla yaptığı savaşı kazandı (Mitchell, 2016:132 -133).

Büyük Theodosios inançlı bir Hristiyan'dı. 380 yılında Hristiyanların, Roma ve İskenderiye piskoposlarının öğretilerini izlemelerini çıkarttığı bir yasayla destekledi. 381'de Konstantinopolis Konsilini topladı. Doğudaki Aryanizm³ tartışmalarına son verdi. Hristiyanlığı destekledi ve devlet işlerinde Hristiyanlara görev verdi. 391'de pagan kültürünü yasakladı. Hristiyanlık, devletin resmi dini oldu (Koch, 2008: 9). Paganizme karşı yapılan resmi düzenlemeler, 438 yılında II. Theodosios tarafından *Codex Theodosianus* olarak derlendi (Ostrogorsky, 2011: 50).

Büyük Theodosios, 395 yılında Milano'da öldü. Roma İmparatorluğunu ilk karısı Aelia Flaccia'dan olma oğulları arasında paylaştırdı. Doğu Roma'yı oğlu Arkadios'a, Batı Roma'yı oğlu Honorios'a bırakmıştır (Ostrogorsky, 2011: 50; Gregory, Mitchell, 2016: 134).

Konstantinopolis'teki (İstanbul) Sosyal Yapılardan Biri Hipodrom ve Obelisk

Bugün Sultanahmet Meydanı ya da Atmeydanı olarak bilinen yerde Doğu Roma çağında hipodrom bulunuyordu. Hipodromun ilk yapım evresi Roma İmparatoru Septimus Severus dönemine (193-121) tarihlenir. Ancak bu ilk inşaat yarım kalmıştır. Büyük Konstantinos (306-337) hipodromu tamamlayarak başkent ile aynı gün 11 Mayıs 330 yılında açmıştır (Altun, 2015: 120). Hipodromun bir ucu düz diğer ucu ise yarım daire biten iki yan kanadı uzun tutulmuş ve U harfli şeklinde konumlanmıştı (Resim 1.). Büyük Saray'ın paralelinde, Augusteion Meydanına Zeuksippos Hamamlarına komşudur. Şehrin, Roma'ya giden ana caddesi Via Egnatia'nın başlangıcı Mese Yoluna bakmaktadır. Sonrasında kuzey kanadına inşa edilmiştir. Hipodrom 118, 5 x 370 ölçülerine sahipti (Sinanlar, 2005: 10-15, Resim1.). Toplam 60-100 bin kişiyi alabiliyordu. Halk için toplumsal buluşma, siyaset ve eğlence alanıydı (Kuban, 2017:85).

³ Arius (250-336) İskenderiye kilisesinin diyakonudur. Arius, çağdaşları içinde sapkınlık olarak görülen dini doktrin üretti. Bu öğretiye göre, Tanrı'nın insan haline gelebileceğine kabul etmiyordu: İsa'nın ölümsüz ve babayla eşit olmadığını benimsedi. 320 yılında İskenderiye Piskoposu tarafından aforoz edildi. 325'teki Nikeia (İznik) Konsilinde mahkûm edilip sürgüne gönderildi (Haldon, 2017: 80).

Resim 1. Hipodrom ve Çevresi (Sinanlar, 2005:10, Resim 1.)

Hipodromda farklı gruptaki yarışçılar birbirleri ile mücadele ediyorlardı. Yarışlarda dört renk sistemi uygulanıyordu. Renklerin tercih edilmesinin başlıca nedeni izleyicinin tuttuğu takımı daha rahat takip edebilmesiydi. İlk önceleri *Veneti* (Maviler), *Albus* (Beyazlar), *Parasini* (Yeşiller) ve *Russi* (Kırmızılar) olarak yarışıyorlardı (Roueché, 2010:51). Bir zaman sonra, Beyazlar, Mavilere ve Kırmızılar da Yeşillere katıldılar. Yarışların yapılacağı gün *velum* adı verilen büyük bir bayrak dikilerek yarış ilan edilirdi. Bir gün önce takımlar yerlerini belirlemek için kura çekerlerdi. Yarış bir alay ile başlardı. Soylular ve İmparator yerine oturunca yarışlar başlardı (Roueché, 2010:52). Yarışçılar Zodyak'ın on iki burcunu simgeleyen on iki kapısının gerisinde yerlerini alıyorlardı (Resim 2.). Arabalar *carcerese* döndüğünde ilk yarış başlıyordu. İmparator bazen kendisi *kathismadan mappayı* (beyaz mendil) sallayarak, bazen de görevlendirdiği memura (sonradan bu memura *mapparior* denilmeye başlandı) başıyla emir verdikten sonra bu kişi beyaz bir mendili yere bıraktığında yarışlar başlıyordu. MS 4.-7. yüzyılla kadar oyunlar bu şekilde başlatıldı, 10.yüzyıldan itibaren *mapparior* kollarını kaldırarak işaret verdi (Roueché, 2010:52; Auzépy, 2011:65). Yarışlar toplam yedi turdan oluşuyordu. *Carceres*den başlayan yarışlarda sürücüler önce ortadaki *spinanın* batısından başlayarak bitiş noktasında yer alan *meta*⁴dan yedi tur döndükten sonra *kathismanın* önüne gelerek yarış sonlandırmaktaydı. Araba yarışları sonucunda yarışı kazanan sürücülere gümüş ve altın yapraklarla yapılmış taçlar veriliyordu (Altun, 2015:120). *Kathismanın Sphendone* yakın güney (sol) kanadı Yeşiller, kuzey (sağ) kanadı Mavilerin liderleri yani *demotai*⁵lara ayrılmıştı (Sinanlar, 2005: 27; Auzépy, 2011:60).

⁴ *Meta*: Antik circus ya da hipodromlarda spina denilen setin her iki ucunda yer alan, kısa sütunlar şeklindeki hudut işaretlerine verilen isimdir. Yarış arabaları bunların etrafında dönerlerdi (Saltuk, 1993: 118).

⁵ *Demoi* (halklar), *demotai* şehirli halktan olan takım liderleri, surları onarmak için gibi birtakım görevleri bulunuyordu. İmparatorun karşısında oyunları izleme hakları vardı (Auzépy, 2011:60).

Resim 2. Konstantinopolis (İstanbul) Hipodrom'un Önemli Yapılarını Anıtlarını ve İstatistik Verileri Gösteren Rekonstrüksiyon (Pitarakis, 2010: 25, şek. 13. Çizim Tayfun Öner)

Hipodromun ana girişi kuzeydoğudaki kapıdan sağlanıyordu. Hipodrom, üç bölümden oluşuyordu. Bunlar:

Spina: Kuzeydoğu-güneybatı yönünde yarış alanını ikiye ayıran settir.

Carceres: Spinanın kuzeyinde yarış arabalarının giriş yeridir. Günümüzde Alman Çeşmesi'nin olduğu alandır.

Sphendone: Güneyde yırtıcı hayvanların kafesleriyle gladyatör koğuşlarının bulunduğu alandır (Resim 1). *Sphendone* zeminin altındaki katlarda çeşitli işler için kullanılan odalar vardı (Altun, 2015: 121).

Hipodromun *spinasında* yer alan Obelisk (Dikilitaş), Burmalı Sütun (Yılanlı Sütun) ve Örgü Sütun bugün orijinal yerlerinde durmaktadır. Ayrıca *spinada* günümüze ulaşmamış eserler de yer alıyordu. Büyük Konstantinos zamanında Romulus ve Remus'u emziren dişi kurdun ve Âdem ile Havva'nın heykelleri, II. Theodosios döneminde *kathismanın* önünde Khios'dan getirilmiş yaldızlı bronzdan yapılmış *Quattrica* (dörtlü at) heykeli bulunuyordu (Altun, 2015: 121).

Konstantinopolis (İstanbul) hipodromunda düzenlenen yarışları, kadın, erkek, aristokrat ve köleler dahil herkes seyredebiliyordu. Her seyirci önce bilet aldıktan sonra tuttuğu takımın tribününde yarışları seyredebilmekteydi. İmparator ve ailesi, saray maiyeti, askeri liderler, kilise temsilcileri ve şehrin önde gelenleri yarışmaları Büyük Saraya da geçişi olan *kathismada*

seyretmekteydi. Hipodromda *sphedone* yakın güney yanında Yeşiller, kuzey kanadında ise Maviler yer almaktaydı (Sinanlar, 2005: 27).

Obelisk (Dikilitaş) ve Kaidesi

Hipodrom, Büyük Sarayın kuzeybatı duvarına bitişikti ve saray ile bir arada yer alıyorlardı. İmparatorun yarışları izlediği *kathisma*, sarayın bir uzantısı olarak hipodroma açılmaktaydı (Resim 2.). *Kathisma*, mimari olarak iki katlı bir yapıydı, altında ve üstünde odaları bulunmaktaydı (Altun, 2015: 97; Auzépy, 2011:53). *Kathismanın* alt katında yer alan odaların koşu yolundan sarayın Daphne Avlusuna geçişi sağlayan Karea Kapısı'nın üzerinde oldukları bilinmektedir. Seyyah Clavijo, 1403 yılında geldiği Konstantinopolis'te (İstanbul) Hipodromu ziyaret etmiştir. Büyük olasılıkla *kathismayı* görmüştür ve şu şekilde tanımlamıştır: “Dört mermer sütun üzerine yerleştirilmiş yüksek bir platformda bulunan bir mermer taht, etrafında beyaz mermerden insan boynunda heykelleri taşıyan kaideler bulunuyordu, İmparator burada oturuyordu.” (Bardill, 2010a:143).

Obelisk Hipodromun *spinasında* yer almaktadır (Resim 1, 2, 3.). Taşın buraya dikilme serüvenine bakıldığında Obelisk, Firavun III. Thutmosis (MÖ 15. yüzyıl) tarafından MÖ 1457'de Mitanni Devletine karşı Naharinde (Mezopotamya) kazandığı zafer üzerine Karnak'taki Amon-Ra Tapınağına dikilmiştir⁶. Dikilitaş 19, 59 metre yüksekliğindedir. Dikilitaşın alt kısmından üçte biri kadarının eksik olduğu, üzerindeki hiyerogliflerin aşağı tarafından kesilmesinden anlaşılmaktadır (Yıldırım, 2013: 102). Obelisk, orijinalinde 31, 59 m. uzunluğundadır. Mısır arkeoloji uzmanı Luc Gabolde, Karnak'ta Dikilitaşın alt kısmına ait parçayı bulduğunu, alt parçanın bilinçli olarak kesilmediğini, yerinden sökülürken kırıldığını belirtmektedir (Auzépy, 2011: 57).

⁶ Karnak'ta iki obelisk bulunmaktadır. Obeliskler, Konstantinos'un emriyle, İskenderiye'ye taşınmıştır. Bu obelisklerden biri, 357 yılında II. Konstans tarafından Roma'ya Circus Maximus'a gönderilmiştir (Auzépy, 2011: 57).

Resim 3. Obelisk (Dikilitaş) ve Kaidesi Kuzeybatı (Fotoğraf Kıvanç Koçak, 2020)

Obelisk, Karnak'tan alınarak Konstaninos'un emriyle İskenderiye'ye gönderilmiştir. Sonrasında İmparator Iulianus Apostata, 361-362 yıllarında İskenderiye'de yatan bir dikili taşın Konstantinopolis'e (İstanbul) gönderilmesi için bir mektup yazmıştır. Mektupta "... gemileriniz Karadeniz'e çıkarken sizleri o kadar cömertçe karşılayan ve beslenmesine yardımcı olduğunuz bu şehrin güzelleşmesine katkınız olması için bu yekpare taşı yollamanız yerinde olur." yazılıdır. Bu mektuptan sonra dikilitaşın, İskenderiye'de mi kaldığı yoksa Konstantinopolis'e mi gönderildiği tam bilinmemektedir (Eyice, 1994: 52; Bardill, 2010b: 156). Obelisk, yaklaşık otuz yıl sonra 390 yılında büyük Theodosios döneminde Maximus'a karşı kazanılan zaferin onuruna hipodromun *spinasına* dikilmiştir. Obeliskin dikilişinde İstanbul'un valisi *praefectus urbis* Proklus etkili olmuştur (Müller-Wiener, 2007: 64-65; Delon, 2004: 198; Altun, 2015: 122).

Dikilitaşın dikilmesini sağlayan Proculus ya da Proklus, Likyalıydı. Babası Tatianus, doğunun yüksek hakimlerinden biriydi. 388 yılında Proklus, Konstantinopolis'in (İstanbul) valisi olmuştur. Babası, memuriyette tayin amiri Rufinus'un entrikalarına karıştığı için suçlanmıştır. Bu nedenle Proklus Eylül 392 yılında Konstantinopolis'ten (İstanbul) kaçmak zorunda kalmıştır. Bir zaman sonra, dokunulmazlık teminatına güvenerek şehre dönmüştür. Ancak Sykai'de (Galata) 6 Aralık 393'te idam edilmiştir. Proklus ve babası mahkûm oldukları için dikilitaşın kaidesinde yer alan Latince ve Grekçe kitabede adının geçtiği yerler silindi. I. Theodosios'un 395'te ölmesi ve Rufinus'un düşmesinden sonra Proklus'un itibarı geri verildi ve kitabelerde ismi tekrar yazıldı (Bardill, 2010b: 158).

Obelisk, dört tane tunç blok ile sınırlandırılmış mermer bir kaide üzerinde oturmaktadır. 7,05 x 7,10 metre büyüklüğünde iki basamaklı bir altyapı üzerinde iki tane farklı büyüklükte, her

yanı kabartmalı mermer blok vardır. Bunların üstünde ise dört bakır takoz üzerinde 19,6 metre yüksekliğindeki obelisk yükselir (Yıldırım, 2013: 50). Kaidenin doğu ve batı yüzeyinde obeliskin nasıl taşınıp dikildiğini anlatan Grekçe ve Latince yazıtlar bulunmaktadır.

Obelisk (Dikilitaş) Kaidesinin Üzerindeki Süslemeler

Kaidenin tüm yüzeyinde yer alan sahnelere bakıldığında İmparatorun, ailesi ve mahiyeti ile at yarışlarını izlerken gösterilmiştir. Sahnelerin detaylarında, İmparator I. Theodosios'un at yarışlarını izlediği *kathisma* (locanın) ve tribünün mimari özellikleri, hipodromdaki yarış ve eğlenceler, barbarların imparatora ganimetler sunmaları, obeliskin taşınması ve yerine dikilmesine yer verilmiştir. Makale kapsamında kaidenin tüm yüzeyleri ayrıntılı bir şekilde tanıtılacaktır.

Kaidenin Güneydoğu Yüzü (Resim 4.-5.): Dikdörtgen yüzey iki bölüme ayrılmıştır. Üste *kathismada* at yarışlarını izleyen ve birinci olan yarışmaya ödülü veren imparator I. Theodosios ve maiyeti yer almaktadır. Altta ise yarışı izleyen halk, yarış sonrası düzenlenen eğlenceler gösterilmiştir. Üstte İmparator ailesinin tasvir edildiği *kathisma*, iki Korinth başlıklı sütun ve onların üzerine oturduğu lentodan oluşmaktadır. *Kathismanın* merkezinde ayakta cepheden sol elinde kazanan yarışmaya vermek üzere defne çelengini tutan imparator Büyük Theodosios bulunmaktadır⁷. İmparatorun hafif yuvarlak yüzü zaman içinde tahribe uğramıştır. Figürün fizyolojik özelliklerini belirlemek zordur. Saçları kısa, hemen alınının biraz üstünde yuvarlak *diademi*⁸ vardır. Uzun *khylamys*⁹ sol omuzda dairesel formda *fibula* ile tutturulmuştur. Giysisi dikey çizgilerle hareketlendirilmiştir. İmparatorun iki tarafında üçlü figür grupları yer almaktadır. Büyük Theodosios'un hemen solunda ayakta hafif sola dönük Arkadios tasvir edilmiştir. Arkadios hafif yuvarlak yüzlü ve kısa saçlıdır. Yüz hatları Theodosios'un hatlarına göre daha iyi korunmuştur. *Khylamys* giyimli figürün pelerini sol omzunda kundaklı yay formunda *fibula* ile bağlanmıştır. Arkadios'un başı kısmen tahrip edilmiştir. Arkadios'a ait diğer bir mimari plastik örnek bugün İstanbul Arkeoloji Müzelerinde sergilenmektedir. Genç Augustusa ait olduğu düşünülen heykel başı, (Resim 6.) İstanbul Üniversitesi Fen- Edebiyat Fakültesi yapılırken 1943 yılında Laleli ile Vezneciler arasında bulunmuştur. Eserde Arkadios oval yüzlü, kısa saçlı ve başında diadem ile gösterilmiştir (Başgelen, 2007: 16, fig. 17a; Karagöz, 2010: 192, 449, 69).

⁷ Bardill, imparator Büyük Theodosios'un elindeki çelengi birinciye vermek için değil, burada galip olan ve tacı alarak kendini selamladığını belirtmektedir (2010b:162).

⁸ Alnın üzerinde başa yerleştirilen çelenk biçimindeki taç (Saltuk, 1993:53).

⁹ Askerlerin, hükümdarların giydikleri pelerin. Uzun dörtgen bir kumaştan, ikiye katlanır ve kenarları bir *fibula* ile birbirine tutturularak meydana gelen delik başa geçirildi. Bu şekilde omuzlara bindirilen kumaş aşağıya doğru sarkarak vücudu örterdi (Saltuk, 1993: 97).

Resim 4. Obelisk (Dikilitaş) Kaidesi Güneydoğu Yüzü (Fotoğraf Kıvanç Koçak, 2020)

Resim 5. Obelisk (Dikilitaş) Kaidesi Güneydoğu Yüzü Detay

Resim 6. Arkadios'a Ait Heykel Baş İstanbul Arkeoloji Müzeleri (Karagöz, 2010: 192)

Arkadios'un sol arkasında saray muhafızı askerin başı hafif sola dönük, oval yüzlü, saçları önden alnına kadar uzanır. Hemen arkasında mızrağının ucu görünür. Giysisini tamamlayan *torques* vardır. Askerlerin bu şekilde *torques* kullanmaları I. Iustinianos (627-565) döneminde de devam etmiştir. Ravenna St. Vitale Kilisesi'nde imparatorun tasvir edildiği mozaik panoda sol köşede ayakta duran askerlerin saç kesimi, duruşları ve boyunlarındaki *torques*ler, (Resim 7.) üzerinde

çalıştığımız obeliskin kaidesine benzemektedir *Torques* (Latince) ya da *maniakion* (Grekçe) Bizans döneminde askeri bir rütbe işaretiydi. Genellikle altından, değerli renkli taşlı bir pandantifle süslenmiş, yuvarlak yekpare boyun süsüdür. Roma askerleri *Torquesi* onursal unvan olarak takıyorlardı (Pitrakis, 2011: 200-201).

Resim7. Ravenna St. Vitale Kilisesi İmparator Iustinianos'u Mahiyeti ile Gösteren Mozaik Pano (Wilpert, 2007: 49).

Arkadios'un arkasındaki muhafızın hemen sağında, saray maiyetinden bir figür gösterilmiştir. Figür oval yüzlü, kısa saçlıdır. Baş, diğer figürlere nazaran daha büyüktür. Büyük Theodosios'un sağında Honorios görülmektedir. Honorios, yuvarlak yüzlü kısa saçlıdır. Bakışları karşıya izleyenlere doğrudur. Üzerindeki giysisi belirgin değildir. Figüre ait farklı örnekler çeşitli müzelerde bulunmaktadır. Bunlardan bir tanesi (Resim 8.) The Detroit Institute of Art'da sergilenmektedir (Breckendrige, 1979: 27-28, kat. No. 21). Ayrıca üzerinde Honorios tasvirli fildişi diptikon bugün Aos'ta Katedral Hazinesinde saklanmaktadır (Weitzmann, 1979: 15. Fig.4).

Resim 8. Honorios'a Ait Heykel Baş The Detroit Institute of Art (Breckendrige, 1979: 27-28, kat. No. 21)

Honorios'un arkasında sağda hafif sola dönük muhafız yuvarlak yüzlü saçları ensesine kadar uzanmaktadır. Boynundaki *torques* görülmektedir. Bir eliyle tuttuğu mızrağın ucu, hemen Honorios'un başının arkasında kalmaktadır. Askeri muhafızın solunda saray maiyetinden bir figür vardır. Figür yuvarlak yüzlü kısa saçlıdır.

İmparator Büyük Theodosios'un oğulları Arkadios ve Honorios 'la gösterildiği *kathisma* 'nın balkon korkulukları iki yanda yukardan aşağıya doğru daralan *hermelerin*¹⁰ taşıdığı levhalarla üç bölüme ayrılmıştır. Ortadaki levhanın yüzeyi düz, yanlardaki levhaların yüzeyi ise eş kenar dörtgenler ile kaplıdır. İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nde burada tasvir edilen *hermelerin* benzerleri sergilenmektedir¹¹.

Kaide üzerinde *kathisma* ve diğer tribünlere ait balkon levhaların *hermeler* ile taşındıkları anlaşılmaktadır. Levhaların bu şekilde taşınmaları geç antik çağın bir özelliği olmalıdır. Büyük Konstantinos'un (312-315), Maxentius'a karşı Milivian Köprüsü Savaşını kazanmasından sonra Roma'da şerefine dikilen takın güney yüzeyinde figürler bir locanın balkonunda gösterilmiştir. Locanın balkon korkulukları ve levhaları taşıyan *hermeler* (Resim 9a.-b.) Dikilitaşın kaidesindeki loca korkuluk levhaları ve *hermelerine* benzemektedir (Rodley, 1994: 29, fig. 15).

Resim 9a.-b. Roma Büyük Konstantinos Takı (Rodley, 1994: 29, fig. 15)

İmparator Büyük Theodosios ve oğullarının yer aldığı locanın iki yanında yarışları onlarla kendilerine ayıran bölümde sarayın ileri gelenleri ve muhafızları gösterilmiştir. Solda önde ayakta üç figür bulunmaktadır. Soldaki figür yuvarlak yüzlü kısa saçlıdır. Başı hafif sağa dönüktür, toga giyimlidir. Sol eli kıyafetini diğer eli ise *mappa* tutmaktadır. Ortadaki figürde yuvarlak yüzlü ve kısa saçlıdır. Diğer figüre nazaran daha gençtir. *Toga*¹² giyimlidir, sağ eli ile *mappa*'yı kavramaktadır. Yanındaki diğer figürde ayakta durmakta ve yuvarlak yüzlüdür. Başı tahrip edilmiştir. Bu figür de *Toga* giyimlidir. Sol eli ile *mappa* tutmaktadır. Bu üç figürün arkasında sadece baş ve gövdeleri görünen askeri muhafızları yer alır. Figürlerin bakışları farklı yöndedir. Boyunlarında yaprak formunda *torques* bulunmaktadır. Arada dört adet mızrak ucu görünmektedir. Figürler, dört adet kemerli tribünün önünde durmaktadır. Öndeki figürlerin durduğu balkon yukarıdan aşağıya doğru daralan dört adet *hermenin* taşıdığı beş adet korkuluk levhası ile sınırlandırılmıştır. Ortadaki levha bitkisel (?) diğerleri ise balık pulu şeklinde süslenmiştir (Resim 10).

¹⁰ *Herme*: Üst kesimi bir büst ya da yarım gövde biçiminde yontulmuş, alt kesimi prizmatik bir sütuna benzeyen yapıt. Kökeni haberci tanrı Hermes'e dayanır (Saltuk, 1993: 75).

¹¹ *Hermeler*, Sultanahmet Meydanı ve Sultanahmet Cezaevi civarında bulunmuştur (Yıldırım, 2013: 97).

¹² *Toga*: Antik Roma'da vatandaşların giydiği erkek giysisi (Saltuk, 1993: 182).

Resim 10. Obelisk (Dikilitaş) Kaidesi Güneydoğu Yüzü Detay

İmparatorluk locasının sağında ayakta üç figür görülmektedir. En uçtaki figür yuvarlak yüzlü kısa saçlı *toga* giyimlidir. Sol eli ile *mappa* tutmaktadır. Başları hafif sola dönüktür. Diğer iki figür de aynı şekilde yuvarlak yüzlü kısa saçlı, başları hafif sola dönük gösterilmiştir. Arkalarında üç adet askeri muhafız bulunmaktadır. Askerler, öndeki her bir figürün arasına yerleştirilmiştir. Figürler oval yüzlü ve kısa saçlıdır. Boyunlarında *torques* vardır. Askerler dört adet kemerli tribünün önünde durmaktadır. Arkalarında üç adet mızrak ucu görünmektedir. Öndeki figürlerin durduğu balkon yukarıdan aşağıya doğru daralan dört adet sütuncenin taşıdığı beş adet korkuluk levhası ile sınırlandırılmıştır. Ortadaki levha geometrik (?) diğerleri ise balık pulu şeklinde süslenmiştir (Resim 11.).

Resim 11. Obelisk (Dikilitaş) Kaidesi Güneydoğu Yüzü Detay

İmparator locası ve sarayın ileri gelenlerinin tasvir edildiği üst bölümün altında üç sıra halinde yarışları izleyen halk ve yarış sırasında düzenlenen eğlencelerden bir kesit verilmiştir. Üstte yirmi bir, altta yirmi adet figürün baş kısmı, her biri farklı yöne bakacak şekilde yerleştirilmiştir. Bu sayede hem derinlik verilmiş hem de yarışların dinamizmi vurgulanmıştır. En altta gruplar halinde müzisyenler ve dans eden kadın figürleri yer almaktadır. Müzisyenler arp ve pan flüt çalmaktadır. Dansçı ve müzisyenlerin bulunduğu alan da korkuluk levhalarıyla sınırlandırılmıştır (Resim 12.).

Resim 12. Obelisk (Dikilitaş) Kaidesi Güneydoğu Yüzü Detay

Kaidenin alt bölümünde, *tabula ansata*¹³ içinde beş satırlık Latince kitabe yer almaktadır¹⁴ (Resim 14.).

*Eskiden güçtü dingin efendilere boyun eğmek,
Emredildi, yıkıcı tiranlara üstün gelmek,
Her şey Theodosios'un önünde eğilir ve onun
Ebedi soyunun; böylece otuz üç günde yenildi
Sütun ve Vali Proklos tarafından göklere yükseltildi.*

Resim 13. Obelisk (Dikilitaş) Kaidesi Güneydoğu Yüzü Latince Kitabe (Fotoğraf Kıvanç Koçak, 2020)

Kaidenin Kuzeybatı Yüzü (Resim 14.): Dikdörtgen sahne iki bölümden oluşmaktadır. Üstte imparator Büyük Theodosios oğulları, Arkadios, Honorios ve II. Valentinianus, yanlarında saray maiyeti ve askeri muhafızlarla gösterilmişlerdir. Alta ise imparatora hediyeler sunan Sasaniler ve Germanler yer almaktadır.

Üstte merkezde imparatorluk locası kemerli bir açıklık olarak verilmiştir. Kemer, Korinth başlıklı iki sütun üzerine oturmaktadır. Kemer açıklığının içinde dört figür otururken betimlenmiştir. I. Theodosios eksende yer alır. Yuvarlak yüzlü, kısa saçlı ve *diadem*lidir. Baş kısmı tahrip edilmiştir. Üzeri *khylamys* giyimlidir. Sol omzunda bir fibula ile tutturulmuştur. Sol eliyle rulo ya da *mappa* tutmaktadır. İmparatorun solundaki figür tartışmalıdır. Figürün kimliği üzerine araştırmacılar farklı fikirler öne sürmüşlerdir. Celal Esad Arseven, “Eski İstanbul (Abidat

¹³ *Tabula Ansata*: Kulplu çerçeve biçiminde betimlenen kitabelik (Saltuk, 1993: 171).

¹⁴ Latince çeviri için bkz. Gyllius, 1997: 75.

ve Mebanisi) adlı kitabında, figürün, Theodosios'un ikinci eşi Galla olduğunu ileri sürmektedir (1981: 175). Jak Deleon "Anıtsal İstanbul (Gezgin Rehberi)" adlı eserinde bu figürün Büyük Theodosios'un eşi imparatoriçe Flaccilla olduğunu söylemiştir (2004: 199). Anacak imparatoriçe Flaccilla Dikilitaşın buraya dikilmesinden çok önce 385-386 yılında ölmüştür. Jonathan Bardill, "Konstantinopolis Hippodromu'un Anıtları ve Süslemeleri" başlıklı makalesinde (2010b: 161) ve Marie-France Auzépy, "İstanbul'un Hipodromu" adlı yayınında buradaki figürün, Batıyı hâkim olan ortağı II. Valentinianus olduğunu belirtmektedir (2011: 58-59). Bu figürün II. Valentinianus olması daha uygundur. Figürün çene kısmı tahrip edilmiştir. Kısa saçlarının üzerinde yuvarlak *diadem* vardır. *Khylamys* giyimlidir. Sağ omzunda bir *fibula* ile tutturulmuştur. Sağ eliyle rulo veya *mappa* taşımaktadır. II. Valentinianus'a ait mermer bir heykel İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde (Resim 16.) sergilenmektedir (Koch, 2007: 384, lev. 28, res.1; Karagöz, 2010: 190, 447, kat. 53). II. Valentinianus' ait bir bronz büst de bugün Budapeşte Macaristan Ulusal Müzesi koleksiyonundadır (Breckendrige, 1979: 25-26, kat. No. 20).

Resim 14. Obelisk (Dikilitaş) Kaidesi Kuzeybatı Yüzü (Fotoğraf Kıvanç Koçak, 2020)

Resim 15. II. Valentinianus' un Heykeli İstanbul Arkeoloji Müzeleri (Karagöz, 2010: 190)

İmparator Büyük Theodosios'un sağında Augustus ünvanlı oğlu Arkadios (on üç yaşında) bulunmaktadır. Arkadios yuvarlak yüzlü kısa saçlıdır. Yüzü tahrip edilmiştir. Başındaki *diademi* net görünmemektedir. Üzeri *khylamys* giyimlidir. Sağ omzunda *fibula* ile tutturulmuştur. Sağ eli göğüs hizasında diğer eliyle rulo ya da *mappa* tutmaktadır. Sağın kardeşi Sezar Honorios (altı yaşında) görülmektedir. Honorios, oval yüzlü kısa saçlıdır. Başında *diademi* yoktur. *Khylamys* giyimli, sol omzunda *fibula* ile bağlanmıştır. Sol eli göğsünde diğer eli tahrip olmuştur (Resim 15.).

İmparatorluk locasının solunda arkada dört asker (muhafız), önde ise üç saray maiyetinden figürler yer almaktadır. Asker figürlerine bakıldığında, hemen sütunun köşesinde sola dönük, saçları omuzlarına kadar inen sivri sakallı ve bıyıklı figür yer almaktadır. Diğer üç figüre göre daha yaşlı görünmektedir. Yanındaki figürün saçları ensesine kadar uzanmakta ve hafif buklelidir. Saçları alnına doğru düz inmektedir. Figürün bakışı sola dönüktür. Önünde oval kalkanı arkasında mızrak uçları bulunmaktadır. Hemen yanındaki figürün uzun dalgalı saçları omuzlarına doğru inmektedir. Oval yüzlü askerin saçları önde alnına doğru küt kesimlidir. Figürün hemen önünde oval kalkanı ve arkasında mızrağı vardır. Yanındaki figür de oval yüzlü saçları omuzunda, önde alnına doğru inmektedir. Asker figürlerin boynunda *torques*'un takılan kısmı görülmektedir (Resim 14.).

Sahnenin önünde solda üç adet figür varır. Soldaki figür oval yüzlü, kısa saçlı, saçları ensesine, önde alnına doğru uzanmaktadır. *Toga* giyimlidir. J. C.H. Balty, bu figürün Rufinus olduğunu belirtmektedir (Yıldırım, 2013: 109). Diğer figür, büst halinde cepheden verilmiştir. Oval yüzlü, bıyıklı, sivri sakalları çenesine doğru inmektedir. Saçları alnındadır. Pelerini sol omzunda uç kısmı dik duran bir *fibula* bağlanmıştır. Sağındaki figür, sola dönük, yuvarlak yüzlü, kısa kıvrıkcık saçlıdır. Yuvarlak sakalı çenesini çevrelemektedir. Pelerini sol omzunda uç kısmı dik duran bir *fibula* ile tutturulmuştur (Resim 14.).

İmparatorluk locasının sağında arkada üç asker (muhafız), önde iki saray maiyetinden figürler bulunmaktadır. Arkada sağdaki figür, büst halinde cepheden verilmiştir. Sivri yüzlü, sivri sakallıdır. Saçları, omuzlarına uzanmakta uçları dalgalıdır. Burnu tahrip edilmiştir. Yanında, ona göre biraz daha genç tasvir edilmiş figür bulunur. Oval yüzlü, saçları önde düz, yanlarda

omuzlarına kadar dalgalı inmektedir. Hemen yanındaki figürün yüzü tahrip edilmiştir. Ancak dalgalı saçları omuzlarına uzanmaktadır. Asker figürlerin boynunda *torques*'un takılan kısmı görülmektedir. Figürlerin arkalarında mızrak uçları vardır (Resim 14.).

Öndeki figürün, J. C. H. Balty, Tatianus olduğunu öne sürmüştür. Figür, büst halinde yüzü sola dönüktür, Oval yüzü, bıyıklı ve sakallıdır. Saçları önde alnındadır. Pelerini sol omzunda *fibula* ile birleştirilmiştir. Yanındaki figür, J. C. H. Balty, göre Tatianus'un oğlu, Proklus'dur (Yıldırım, 2013: 109). Figür, yuvarlak yüzü, kısa saçlı, saçları önde alnına uzanmaktadır. Burun ve çene kısmı tahrip edilmiştir. Pelerini sol omzunda bir *fibula* tutturulmuştur.

İmparatorluk locasının balkon levhaları, dört *hermenin* taşıdığı üç bölüme ayrılmıştır. Dikdörtgen levhaların ön yüzü eşkenar dörtgenlere bölünmüştür. Locanın iki yanındaki balkonun korkuluk levhalarını üç adet *herme* taşımakta, dörtgen levhaların ön yüzü geometrik motiflerle süslenmiştir.

Saray locasının atında sağda ve solda beşer figür diz çökmüş şekilde imparatora hediye sunmaktadır. Sağda tunik ve kafalarındaki tipik başlıklarıyla Sasaniler görülmektedir. Sasanilerin ele alınışı Kâhin Kralları anımsatmaktadır. Solda ise kürk mantoları ile Germenler, tasvir edilmişlerdir. Sahne, imparatorluğun hem kuzey hem güneydeki barbarların üzerindeki etkilerini göstermektedir (Auzépy, 2011:58).

Kaidenin alt bölümünde, *tabula ansata* içinde dört satırlık Grekçe kitabe yer almaktadır (Resim 16.)¹⁵.

*Yerde serilmiş yatan bu dört yüzü sütunu,
Sadece İmparator Theodosios kaldırmaya cesaret etti,
Görev verdi Proklos'a ve bu kocaman sütun,
Otuz iki günde büyük çabayla dikildi.*

Resim 16. Obelisk (Dikilitaş) Kaidesi Kuzeybatı Yüzü Grekçe Kitabe (Fotoğraf Kıvanç Koçak, 2020)

¹⁵ Grekçe çeviri için bkz. Gyllius, 1997: 75.

Kaidenin Güneybatı Yüzü (Resim 17.): Dikdörtgen sahne iki bölümden oluşmaktadır. Üstte imparator I. Theodosios oğulları, Arkadios, Honorios ve Batı Roma imparatoru II. Valentinianus ile, yanlarında saray maiyeti ve askeri muhafızlarla gösterilmişlerdir.

Üstte merkezde imparatorluk locası kemerli bir açıklık olarak verilmiştir. Kemer, Korinth başlıklı iki sütun üzerine oturmaktadır¹⁶. Kemer açıklığının içinde dört figür otururken betimlenmiştir. Ortadaki figür, imparator Büyük Theodosios' tur. Baş kısmı tahrip olmuştur. İmparator, *khylamys* giyimlidir. Giysisi, sol omzunda bir *fibula* ile tutturulmuştur. Sağ eli tahtın koluna dayanmaktadır. Diğer eli onun üzerindedir. Sağındaki figür II. Valentinianus' tur. Figürün yüzünün üst bölümü kırıktır. Sivri çenesi günümüze ulaşmıştır. *Khylamys* giyimli, sol omzunda bir *fibula* ile tutturulmuştur. Sağ eli dizinin üstünde diğer eli hafif yukarı doğrudur. Elinde obje net değildir (*mappa?*). İmparatorun solunda büyük oğlu Arkadios vardır. Baş kısmı, saçlarından itibaren tahrip olmuştur. Yüz hatları belirgin değildir. *Khylamys* omzunda *fibula* ile bağlanmıştır. Sağ kolu, bacağının üzerinde diğer kolu hafif yukarıda eli ile bir şey tutmaktadır (*mappa?*). Yanında kardeşi Honorios bulunmaktadır. Honorios, oval yüzü, kısa saçlıdır. Saçları önde alınadadır. Yüz hatları çok belirgin değildir. Üstündeki *khylamys* sol omzunda bir *fibula* ile tutturulmuştur. Sağ eli dizi üstünde diğer eli ile tuttuğu nesne net değildir (*mappa?*).

Resim 17. Obelisk (Dikilitaş) Kaidesi Güneybatı Yüzü (Fotoğraf Kıvanç Koçak, 2020)

¹⁶ İmparatorluk locasını çevreleyen kemer sağda tam sütun başlığına otururken, solda sütun başlığının tümüne değil uç kısmına binmektedir. Sanki solda kemer devam edecek gibi görünmekte ancak sanatçı sonrasında kemeri devam ettirmekten vazgeçmiş gibidir.

Saray locasının solunda yedi kişi yer almaktadır. Figürlerin beşi askeri muhafızı ikisi ise sarayın ileri gelenlerindedir. Sol köşede ayakta cepheden iki asker yer almaktadır. Askerler yuvarlak yüzlüdür. Yüz hatları zaman içinde bozulmuştur. Saçları önde alınlarında, arkada ise enselerindedir. Bakışları hafif sağ doğrudur. Boyunlarında *torques* takılıdır. Önlerinde oval kalkanlarını vardır. Hemen arkalarında daha küçük boyutta diğer bir asker bulunmaktadır. Figür, oval yüzlü, saçları alınına ve ensesine inmektedir. Yanındaki askerlerin sadece baş kısımları tasvir edilmiştir. Askerler, oval yüzlü, saçları öne ve enselerine uzanmaktadır. Tüm askerlerin arkasında silahları vardır. Önde *toga* giyimli iki figür, yarışları izlerken gösterilmiştir. İki figürde oval yüzlü kıs saçlıdır. Birinin bakışı karşıya, diğerinin ise sola dönüktür. Figürler, asker figürlerine nazaran daha kısa görünmekte (ya oturuyorlar ya da askerlere nazaran daha alt basamakta duruyorlar).

İmparatorluk locasının solunda altısı askeri muhafız, üçü sarayın ileri geleni dokuz figür tasvir edilmiştir. Soldaki iki asker ayakta gösterilmiştir. Başları sağ dönüktür. Oval yüzlü, saçları önde alınlarında, yanlarda boyunlarına inmektedir. Boyunlarında ucu yaprak formu *torques* takılıdır. Önlerinde oval kalkanları durmaktadır. Arkalarındaki dört figürün sadece baş ve boyun kısımları sahneye dahil edilmiştir. Askerler oval yüzlü, saçları önde alınlarını çevrelemekte, yanlarda omuzlarına kadar inmektedir. Arkalarında silahları mızrakları vardır. Önde üç adet *toga* giyimli figür vardır. Üçü de yuvarlak yüzlü kısa saçlıdır (Resim 17.).

İmparatorluk locasının korkuluk levhaları ve taşıyıcıları diğer yüzlerine benzemektedir. Balkonun hemen altında altı basamak sonrası yuvarlak kemerli bir giriş görülmektedir. Bardill, bu girişin birkaç basamakla *kathismaya* çıktığını ya da *kathismanın* altından arkadaki imparatorluk sarayına giden *Karea* Kapısı olabileceğini söylemektedir. Basamaklardaki iki figürü de hizmetkar olarak yorumlamıştır (Bardill, 2010b:162). Kanımızca da burada *Karea* Kapısı tasvir edilmiş yanındaki tribün gösterilmiştir (Resim 2.). Tribünün iki yanında tuttıkları takımı destekleyen seyirciler vardır. Basamaklarda her iki takımın *demotai* görülmektedir. Sağdaki *demotai*, (Mavilerin?) ayakta sola dönük, *toga* giyimlidir. Oval yüzlü saçları ensesine uzanır. Sakalları çenesini çevreler, orta yaşlıdır. Sol kolu dirsekten kırılmış, diğeri kolu hafif yukarı doğru kalkmış, ileri doğrudur. Solunda kendilerine ayrılmış tribünde önde ve arkada büst halinde yuvarlak yüzlü, kısa saçlı dört figür, yarışları izlemektedir. Soldaki iki taraftar ellerindeki *mappayı* kaldırmışlardır. Soldaki basamakta, ayakta cepheden *toga* giyimli, oval yüzlü, kısa saçlı diğer *demotai* (Yeşillerin) yer alır. Yanındaki sekiz izleyeceği büst halinde cepheden verilmiştir. Soldaki üç figür, ellerindeki *mappaları* sallayarak takımlarını destekliyorlardır. Taraftarlar, korkuluk levhalarının arkasında sıralanmışlardır.

Kaidenin alt bloğu on bir kemerli dilime ayrılmıştır (Resim 18.-19.). Kemerlerin araları yaprak motifleriyle süslenmiştir. Taş kaidenin oturduğu *stylobatın*¹⁷ üzeri iki sahneden oluşmaktadır. Üste ortada *spina* üzerine dikili taşlar iki ucunda *meta* betimlenmiştir (Resim 18. 19.). Sağda ayakta sola dönük figür ileriye doğru yürümekte, önünde atlı bir figür dikili taşla ilerlemekte, taşın hemen ilerisinde dört sütunlu bir anıt görülmektedir. Her tur bittiğinde ters dönen bronz yumurta ya da yunus olan bir tur sayacıdır (Bardill, 2010b:160). Bu anıtın önünde net olarak seçilemeyen solda iki ortada bir sağda iki olmak üzere beş figür vardır. Figürler çok belirgin değildir.

¹⁷Yapının üzerine oturduğu, toprak üstünde kalan, sütunları taşıyan bezemeli silmeli üst temel (Saltuk, 1993: 168).

Arkalarında bir dikili sütun ve dikili taş vardır. Dikilitaşın yanında ayakta sola doğru adımını atan biri ve at üzerinde ona doğru ilerleyen diğer figür görülür. Altta *Quadriga*¹⁸’ların üzerinde dört yarışçı vardır (Resim 18-19.).

Resim 18. Obelisk (Dikilitaş) Kaidesinin Alt Bloğu Güneybatı Yüzü

Resim 19. Obelisk (Dikilitaş) Kaidesinin Alt Bloğu Güneybatı Yüzü

(Saltuk, 2001, s. 231, Res. 81)

Kaidenin Kuzeydoğu Yüzü (Resim 20.): Dikdörtgen sahne iki bölümden oluşmaktadır. Üstte imparator Büyük Theodosios oğulları, Arkadios, Honorios ve II. Valentinianus, yanlarında saray maiyeti ve askeri muhafızlarla gösterilmişlerdir.

Üstte merkezde imparatorluk locası kemerli bir açıklık olarak verilmiştir. Kemer, Korinth başlıklı iki sütun üzerine oturmaktadır. Kemer açıklığının içinde dört figür, İmparator, oğulları, askeri koruması ve II. Valentinianus birlikte gösterilmiştir. Merkezde bir taht üzerinde oturmuş Büyük Theodosios vardır. Theodosios yuvarlak yüzlü, kısa saçlı, başında *diademi* bulunmaktadır. İmparator *Khylamys* giyimlidir. *Khylamysi* sol omzunda bir *fibula* ile tutturulmuştur. Sağ kolu dizinin üstünde sol kolu da dirsekten kırılmış, bacağının üstünde durmaktadır. Sol eli *mappa* tutmaktadır. Figürün ele alınışı, Madrid’de bulunan Büyük Theodosios *Missorium*¹⁹’ndaki tasvirine (Resim 10.) benzemektedir (Weitzmann, 1979: 74-75, 64). İmparatorun sağında arkada askeri koruması vardır. Figür sağ dönük saçları önde alınına, arkada ve yanlarda omuzlarındadır. İmparator ile arasında mızrağı durmaktadır. İmparatorun sol arkasında büyük oğlu Arkadios (?) göğüs hizasında sola dönük verilmiştir. Yüz hatları çok belirgin değildir. Önünde kardeşi Honorios, *khylamys* giyimlidir. Sol omzunda bir *fibula* ile bağlanmıştır. İmparator Theodosios’un sağında II. Valentinianus sola dönüktür. Giysisi seçilememekte, elinde *mappa* tutmaktadır.

¹⁸ Quadriga: Yan yana dört atla çekilen iki tekerlekli antik savaş, zafer alayı ve koşu arabasına verilen isim (Saltuk, 1993: 149).

¹⁹ İmparatorların hükümdarlık yıldönümünü kutlamak ya da diğer nedenlerle yapılan gümüş tabak (Koch, 2007: 179).

İmparatorluk locasının iki yanında yedişerli figür grubu bulunmaktadır. Sağda ayakta bakışları karşıya doğru dört asker görünmektedir. Askerler, hafif sivri yüzlü saçları alın ve omuzlarına uzanmaktadır. Yüz hatları çok belirgin değildir. Boyunlarında *torques* önlerinde oval, orta kısmı dairesel kabarık kalkanları vardır. Askerlerin ele alınışı, boyunlarındaki *torquesler* ve kalkanları Theodosios Missorium'una (Resim 21.) benzetilmektedir.

Resim 20. Obelisk (Dikilitaş) Kaidesi Kuzeydoğu Yüzü (Fotoğraf Kıvanç Koçak, 2020)

Resim 21. I. Theodosios Missorium'u (Weitzmann, 1979: 74-75, 64)

Önde cepheden büst halinde, *toga* giyimli sarayın ileri gelenleri yer almaktadır. Figürler, hafif sivri yüzlü, kısa saçlı, çenelerine doğru sakalları uzanmaktadır. Ortadaki figürün saçları önde sağdan sola doğru ayrılmış gibidir.

Locanın sağında arkada dört asker yer almaktadır. Askerler, hafif sivri yüzlü saçları alın ve omuzlarına uzanmaktadır. Yüz hatları çok belirgin değildir. Boyunlarında *torques* önlerinde oval, orta kısmı dairesel kabarık kalkanları vardır. Sol ortadaki askerin *torquesu* yaprak biçimindedir. Önde büst halinde *toga* giyimli üç figür görülmektedir. Figürler, yuvarlak yüzlü kısa saçlıdır. Sağdaki elinde *mappa* tutmaktadır. İmparatorluk ve sarayın ileri gelenlerinin durduğu locanın korkuluk levhaları diğer yüzlerine benzemektedir. Locanın altında ortada merdivenlerle inilen tonozlu bölümün (tribün) yuvarlak kemeri görülmektedir. Buranın iki yanında yarışları izleyen taraflar vardır. Sağda arkada beş, önde dört dokuz kişileri yarışları izlemektedir. Sağdaki *demotai* (Mavilerin) ayakta durmaktadır. Arkadaki iki taraftar, yarışın heyecanı ile ellerindeki *mappayı* havaya kaldırıp sallarken gösterilmişlerdir. Tonozun solunda arkada dört önde üç izleyici yer almaktadır. Sol köşede ayakta *demotai* (Yeşillerin) elinde *mappa* tutmaktadır.

Resim 22. Obelisk (Dikilitaş) Kaidesinin Alt Bloğu Kuzeydoğu Yüzü

Resim 23. Obelisk (Dikilitaş) Kaidesinin Alt Bloğu Kuzeydoğu Yüzü

(Saltuk, 2001, s. 231, Res. 81)

Kaidenin altındaki bölüm birbirleriyle bağlantılı iki sahneden oluşmaktadır (Resim 22-23.). Bunlar, yatay duran dikilitaşın, bocurgartlar yardımıyla ayağa dikilmesidir. Sağda dikilitaş yatay uzanmaktadır. Arkasında hipodromun kemerli galerileri üzerinde üç figür yer almaktadır. Taş

çekilmek üzere kalın halatlarla bağlanmıştır. Köşede halatlar, yuvarlak kıvrım oluşturmuştur. Taşın altında yatay halatlar, ileriye ve aşağı doğru uzanmaktadır. Yukarı sağ köşede iki adet bocurgat etraflarında dört figür, yatay direklere halatlar bağlanmış onları döndürerek çevirmektedir. Sahnenin bu bölümü net değildir. Saltuk'un 2001 yılında yaptığı çizimden anlaşılmaktadır (Saltuk, 2001: 231, res. 81). İki bocurgartın ve dört figür dışında etrafta biri kaide üzerinde dört figür daha vardır. Bu figür Vali Proklus olmalı ve onun emrinde taş kaldırılmaktadır (Bardill, 2010b: 160). Alt sağda iki bocurgartların etrafında sekiz kişi, halatlarla dikilitaş çekmektedir. Yanlarında beş figür bulunmaktadır. Solda dikilitaş yerine dikilmiş haldedir. Obelisk'in yanında üç kişi görülmektedir. Petrus Gyllius'un aktarımına göre; "İstanbullular, bunlardan birinin usta, birinin çırak olduğunu söyleyerek eğer araya giren üçüncü kişi olmazsa, usta dikilitaş kendisi yokken diktiği için çırağını cezalandıracağını öne sürmüşlerdir." (1997: 74). Tarihçi Marcellinus Comes'in (öl. 534), anlattığı şekilde: Geriye sadece dikilitaşın dikilmesinin kaldığını, bunu da tehlikesizce yerine getirilmesinin pek umut edilmediğini yazmaktadır. "Yüksek direklerin oluşturduğu iskeleler ormanı görülür, çok iri ve uzun halatlar, çok katlı çapraz iplikler gibi, göğün dahi görülemeyeceği yoğunlukta örülür; bunlarla bağlanmış olan dikilitaş boşlukta azar azar dikine çekilerek, uzun süre asılı kaldıktan sonra, değirmen taşları gibi binlerce adam tarafından döndürülür, kaidesi üstüne oturtulur." (Gyllius, 1997: 74).

Sonuç

Obelisk'in (Dikilitaş) üzerine oturduğu mermer kaidesindeki kabartmalar, geç antik çağdan günümüze ulaşmış tarihi belli olan önemli eserlerden biridir. Kaidenin dört yüzünde imparator Büyük Theodosios, oğulları Arkadios, Honorios ve Batı Roma İmparatoru II. Valentinianus' la yarışları *kathismadan* izlerken gösterilmiştir. İmparator ve saray muhafızlarının ele alınışı, I. Theodosios *missorium*'daki imparator tasvirine askerlerin yüz ve saç biçimleri, boyunlarında taktıkları *torques*lar, oval kalkanlarının dairesel vurgulanması, mızraklar, (Resim 21.) gümüş tabaktaki askerlere benzemektedir (Weitzmann, 1979: 74-75, 64). Muhafız askerlerin saçlarının omuzlarına kadar uzanması, boyunlarında *torques* takmaları, oval kalkan taşımaları imparator Iustinianos (527-565) döneminde de devam etmiştir. Ravenna St. Vitale Kilisesindeki mozaik panoda askerler benzer şekilde gösterilmiştir. Askerlerin kalkanlarında khristogram görülmektedir (Wilpert, 2007: 49).

Dikilitaşın üzerine oturduğu kaidesi üzerinde tasvir edilen yüksek kabartma figürlerin, benzer örnekleri geç Roma döneminin heykel, kabartma ve el sanatları örnekleri içinde görülmektedir. Kaidenin üzerinde tanımlanan figürlerin ele alınışı geç antik (Doğu Roma) dönemini yansıtmaktadır.

Makale kapsamında ele aldığımız ve bugün İstanbul'da Atmeydanı'nda, Doğu Roma Döneminde Konstantinopolis Hipodromunun *spinası*nda yer alan Obelisk'in (Dikilitaş) üzerinde yükseldiği kaide, sanat tarihi açısından oldukça önemlidir. Kaidenin yapım tarihi 390-391 kesin olduğundan geç antik çağdan günümüze ulaşmış nadir eserlerden biridir. Büyük Theodosios, Maximus'a karşı kazandığı zaferden sonra İskenderiye'den Konstantinopolis'e getirilen dikilitaşın dikilmesi ve kaidenin üzerinde yükselmesini sağlamıştır.

İmparator Büyük Theodosios'un Obelisk'i hipodromda dikmesindeki amaçlardan biri, Roma halkı için önemli bir sosyal etkinlik alanı olan bu mekânda Roma'nın tek hâkimi olduğunu vurgulamak istemesi olmalıdır. Kazandığı zaferini halkın önünde kutsamasıdır. Dikilitaşın kaidesinin dört yüzeyinde imparator, iki oğlu Arkadios, Honorios ve II. Valentinianus birlikte gösterilerek, Roma İmparatorluğunun bütünlüğü ve birlikteliği vurgulanmıştır.

Obelisk Doğu Roma Sanatı içinde, gündelik hayattan sahneleri yansıtan eşsiz örneklerden biridir. Sonraki yüzyıllarda Doğu Roma Sanatında dini konular ağırlıklı olarak görülmeye başlayacaktır. Kaidenin yüzeyinde düzenlenen yarışlar, yarış aralarında yapılan gösteriler, obeliskin taşınıp yerine dikilmesi detaylı bir şekilde verilmiştir. Eser, dönemin el sanatları, heykel ve kabartma örnekleri arasında önemli bir yere sahiptir.

KAYNAKÇA

- Altun, F., İ. (2015). *İstanbul'un Yüz Roma, Bizans Eseri, İstanbul'un Yüzleri Serisi 5* (2. Baskı). İstanbul: İstanbul Büyükşehir Yayınları.
- Arseven, C., E. (1989). *Eski İstanbul (Abidat ve Mebanisi)* (1. Baskı). İstanbul: Çelik Gürsoy Vakfı İstanbul Kütüphanesi Yayınları.
- Auzépy, M.-F. (2011). *İstanbul 'un Hipodromu. (Ed. Annie Pralong). Bizans-Yapılar, Meydanlar, Yaşamlar*. İstanbul: Yayın Kitapevi, 49–70.
- Bardill, J. (2010a). *Konstantinopolis Hipodromu'nun Mimarisi ve Arkeolojisi. (Ed. Brigitte Pitarakis). Hipodrom/Atmeydanı*. İstanbul: Pera Müzesi Yayınları I, 91– 148.
- Bardill, J. (2010b). *Konstantinopolis Hipodromu'nun Anıtları ve Süslemeleri. (Ed. Brigitte Pitarakis). Hipodrom/Atmeydanı*. İstanbul: Pera Müzesi Yayınları I, 149– 184.
- Başgelen, N. (2007). *İstanbul Tarihi Yarımada ve Arkeoloji 1890-1960*, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Breckendrige, J.D. (1979). *"Bust of Valentinian II", Age of Spirituality Late Antique and Early Christian Art, Third to Seventh Century. (Ed. Kurt Weitzmann). New York: The Metropolitan Museum of Art.*
- Deleon, J. (2004). *Anıtsal İstanbul (Gezgin Rehberi)*. (6. Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Eyice, S. (1994). *Dikilitaş (Prof. Dr. İlhan Tekeli). Düünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt 2. İstanbul: Kültür Bakanlığı/Tarih Vakfı, 52.
- Gregory, T. E. ve Cutler, A. (1991). *"Milvian Bridge", The Oxford Dictionary of Byzantium Cilt 2*, 1375. Oxford: Oxford University.
- Gregory, T. E. ve Cutler, A. (1991). *"Theodosios I", The Oxford Dictionary of Byzantium Cilt 3*, 2050-2051. Oxford: Oxford University.
- Gregory, T.E. (2008). *Bizans Tarihi* (1. Baskı). (Çev. Esra Ermert). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

- Gyllius, P. (Gilles, P.) (1997). *İstanbul 'un Tarihi Eserleri*. (Çev. Erendiz Özbayoğlu). İstanbul: Eren Yayıncılık.
- Haldon, J. (2017). *Bizans Tarih Atlası* (1. Baskı). (Çev. Ali Özdamar), İstanbul: Alfa Yayınları.
- Karagöz, Ş. (2010). “İmparator II. Valentinianus Heykeli”, *Bizantion'dan İstanbul'a Bir Başkentin 8000 Yılı*, 190, 447, Kat.53. İstanbul: Sakıp Sabancı Müzesi Yayınları.
- Karagöz, Ş. (2010). “İmparator Arkadius Büstü”, *Bizantion'dan İstanbul'a Bir Başkentin 8000 Yılı*, 193, 449, Kat.69. İstanbul: Sakıp Sabancı Müzesi Yayınları.
- Koch, G. (2007). *Erken Hristiyan Sanatı*. (Çev. Ayşe Aydın), İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Kuban D. (2017). *İstanbul Bir Kent Tarihi*. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, 17–23.
- Mitchell, S. (2016). *Geç Roma İmparatorluğu Tarihi M.S. 284-641* (Çev. Turhan Kaçar), Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Müller-Wiener, W. (2001). *İstanbul 'un Tarihi Topografyası–17. Yüzyıl Başlarına Kadar Byzantion*, Konstantinopolis, İstanbul (1. Baskı). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Ostrogorsky, G. (2011) *Bizans Devleti Tarihi* (7. Baskı). (Çev. Fikret Işıltan), Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Pitarakis, B. (2010). *Hipodrom/Atmeydanı*. İstanbul: Pera Müzesi Yayınları I.
- Pitarakis, B. (2011). “İmparatorluğun Mücevherleri ve Konstantinopolis'in Kuyumcuları (4.-7. Yüzyıllar)”, (Ed. Annie Pralong). *Bizans-Yapılar, Meydanlar, Yaşamlar*. İstanbul: Yayın Kitapevi, 197-218.
- Rodley, L. (1994). *Byzantine Art and Architecture An Introduction*. Cambridge University Press.
- Roueché, C. (2010). *Partiler ve Eğlenceler*. (Ed. Brigitte Pitarakis). *Hipodrom/Atmeydanı*. İstanbul: Pera Müzesi Yayınları I, 50–64.
- Saltuk, S. (1993). *Arkeoloji Sözlüğü*. (2. Baskı) İstanbul: İnkılap Kitabevi
- Saltuk, S. (2001). *Antik Çağda Hipodromlar Circuslar* (1. Baskı). İstanbul: Ege Yayınları.
- Sinanlar, S. (2005). *Bizans Araba Yarışlarından Osmanlı Şenliklerine Atmeydanı*. (1. Baskı). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Weitzman, K. (1979). *Age of Spirituality Late Antique and Early Christian Art, Third to Seventh Century*. New York: The Metropolitan Museum of Art.
- Wilpert, J. (2007). *Roman Mosaics*. New York: Dover Publications, Inc.
- Yıldırım, N. (2013). *Constantinopolis Hipodromu*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı Klasik Arkeoloji) Konya.